

När och hur Finland blev svenskt.

Den 16 februari 1808 hade den svenske ambassadören i S:t Petersburg, general Curt v. Stedingk, enskilt företrädde hos kejsar Alexander I. Samtalet gällde ett ryskt förslag, att Sverige skulle anse Östersjön som ett slutet hav och bidra att med hela sin makt skydda detta hav mot alla fiendtligheter. Förslaget var riktat mot England och den engelska flottans eventuella insegling i Östersjön. Under samtalets gång frågade den svenske ambassadören kejsaren, vad avsikten vore med de stora ryska truppsamlingarna omkring S:t Petersburg och i ryska Finland. »Det är endast försiktighetsmått, som vidtagas mot ett befarat anfall av engelsmännen», svarade kejsaren. »Ni svenskar äro icke i stånd att motstå dem och att försvara Er mot deras inbrott, och om de innästla sig i Finland och bemästra sig Er flottilj, skulle jag vara ganska illa därän». »Gud är mitt vittne», fortsatte kejsaren, »att jag icke eftersträvar en enda by av konungens, Er herres stater».

Fem dagar senare bröt den ryska armén över svenska gränsen in i Finland. Det svenska försvaret var försummat; försvarskrafterna bristfälliga; ledningen huvudlös. På mindre än två månader hade ryssarna erövrat Finlands fastland söder om Uleåborg. Erövringen hade kostat den ryska armén några hundra man i döda och sårade. Enskilda tapperhetsprov och segerrika träffningar under de följande månaderna medförde ingen avgörande förändring i

Föredrag på 6. västsvenska filolog- och historikermötet vid Göteborgs Högskola den 18 februari 1940.

situationen. Sveaborg kapitulerade den 3 maj; i slutet av året utrymde den svenska armén Finland.

I freden i Fredrikshamn 1809 avträdde Sverige mer än en tredjedel av rikets område och befolkning. Finland skildes från Sverige. Månghundraåriga band brötos. Banden voro så gamla, att ingen säkert visste, när de knutits. Ännu i våra dagar gå meningarna ofta i sär om rätta svaret på frågorna när och hur Finland blev svenskt.

I.

Inom det senaste århundradets svenska historieskrivning ha svaren på dessa frågor hämtats från två berättande historiska källor: legenden om den svenska helgonkonungen, Erik den helige, och den svenska medeltidens och litteraturens främsta hjältedikt, Erikskrönikan.

»Finland förenades med riket genom trenne stora svenska män, Erik den helige, Birger Jarl och Torgils Knutsson», skrev Erik Gustaf Geijer i Svenska folkets historia. De korta uppgifter, som källorna lämna om dessas korståg till Finland, ha av Geijer och en senare historieskrivning på stundom något skiftande sätt utbyggts med fantasiens hjälp. Erik den helige är ännu i regel den stora förgrundsgestalten i framställningen av Finlands erövring. Hans segerrika korståg brukar tidsättas till 1157. Det har hållits för sannolikt, att han landstigit på södra kusten av Egentliga Finland, i trakten av Åbo, och att detta landskap jämte Nyland varit skådeplatsen för hans strider och underhandlingar med finnarna. Genom införande av kristendomen och troligen även genom överflyttande av svenska nybyggen till Nyland anses Erik den helige ha lagt grunden till Finlands förening med Sverige, ja t. o. m., definitivt ha gjort Finland och dess folk till en del av det skandinaviska kulturområdet. Birger Jarl skall ha fortsatt Finlands erövring. På korståget 1249 besegrar han tavasterna och tvingar dem till kristendomen, anlägger Tavastehus och överför kristna nybyggare till tavasternas land. Ibland har man tillskrivit Birger Jarl även den

österbottniska eller den nyländska kolonien av svenskar i Finland. Torgils Knutsson skall ha fullbordat Erik den heliges och Birger Jarls erövringsverk. På sitt korståg 1293 skall han ha kristnat karelarna, lagt deras land under svenskt välde och uppfört Viborgs slott för att säkra sin erövring. Efter nya krig med den nye grannen i öster, republiken Novgorod, skall slutstenen i Sveriges stora erövringsverk i öster ha lagts genom freds- och gränstraktaten i Nöteborg 1323. Sveriges gräns i öster skulle enligt denna gå från Systerbäcks mynning i Finska viken norrut till »Kajæno hav». »Kajæno hav» har ansetts avse Norra Ishavet eller Bottniska viken.

Enligt hävdvunnen uppfattning har sålunda en aktiv svensk statskonst vid början av 1300-talet kunnat inregistrera en stor framgång. Hela Finland var svenskt. Finland var efter en hundrafemtioårig kamp med vapen vunnet och med vapen kristnat¹.

Svensk historieskrivning har givit ett rent politiskt orienterat svar på frågorna när och hur Finland blev svenskt.

Under de senaste årtiondena har ett nytt källmaterial indragits i den vetenskapliga diskussionen av dessa frågor. Materialet är fornfynd och fornminnen och själva det svenska språket, främst de svenska ortnamnen i Finland. Med ledning av detta material ha arkeologi och språkvetenskap sökt lämna ett på annat sätt orienterat svar på de här ställda frågorna.

I våra dagar bor en svensk befolkning på omkring 350,000 människor i södra och västra Finlands kusttrakter,

¹ Erik Gustaf Geijer, Svenska folkets historia I, 160, 171, 195, 320. 1832; Strinnholm, A. M., Svenska folkets historia IV, 105, 118; V, 9, 29, 47. 1852—54; Sven Tunberg, Sveriges historia till våra dagar II, 50, 83, 142, 188. 1925; Gottfrid Carlsson i Almqvist, Världshistorien III, 686. 1932. För finsk historieskrivning se främst Yrjö Koskinen, Finlands historia 26. 1874; Schybergson, M. G., Finlands historia I, 24. 1903; Jaakkola, J., Suomen muinaiset valtarajat vuoten 1323 (Finlands forna riksgränser till år 1323). 1926; Hornborg, E., Finlands hävder I, 151, 164, 176, 184, 202, 213, 227, 242. 1929.

främst i Nyland, i södra Österbotten, i Egentliga Finlands skärgård, på Åland, och i åtskilliga av Finlands städer. Arkeologi och språkvetenskap ha sökt klarlägga, sedan vilken tid denna svenska befolkning bott i Finland. Det material, med vilket dessa vetenskaper här arbeta, är bristfälligt och svårtolkat och lämnar ett ej ringa spelrum för subjektiva uppfattningar. Svaren på frågan ha också länge utfallit så olika som gärna möjligt. Det har hävdats, att svenskarna bott i Finland alltsedan stenåldern, och att Sverige sedan urminnes tid omfattat Finland. Men det har också hävdats, att det i Finland icke finnes någon till sin härkomst svensk nationalitet. Det folkelement, som gått och gällt som en sådan, skulle ha sitt ursprung i en liten del av det indoeuropeiska urfolket, som redan under yngre stenåldern invandrat till Finland. Den nuvarande nära överensstämmelsen i språk och kultur mellan Finlands germaner och Sveriges skulle bero på den påverkan de senare genom samfärdsel och politiska förhållanden kommit att utöva på de förra.

Sentida politiska motsättningar ha präglat den vetenskapliga diskussionen. Man har kunnat tala om en svensk och en finsk forskning. Ofta har man lagt stor vikt vid de sensationella meningsskiljaktigheterna och vetenskapliga fejderna. Man har därvid icke sällan förbiset, att vetenskapen under senare tid även uppnått många väl grundade resultat. Finlands äldsta historia har i sina grunddrag klarlagts; kunskapen om Finlands äldsta förbindelser med grannländerna ökats. Fastare utgångspunkter ha därigenom vunnits både för fastställandet av en äldre tids förbindelser mellan Sverige och Finland och för besvarandet av frågorna när och hur Finland blev svenskt ¹.

¹ Litteraturen om den svenska bosättningen i Finland är synnerligen omfattande. För följande framställning se främst: Montelius, O., När kommo svenskarna till Finland. Finsk tidskrift 44: 81. 1898; Appelgren, Hj., Svenskarnas inflyttning i Finland. Finskt Museum 1897: 17; Saxén, R., Den svenska befolkningens ålder i Finland, belyst av ortnamnen. Finska fornminnesföreningens tidskrift 21. 1901, jfr diskussion i Finsk tidskrift 1902; Wiklund, K. B., När kommo svenskarna till Finland. 1901; Almgren O., Några

II.

Finland är en av de delar av den skandinaviska Norden, som människan senast tagit i besittning. Istidens snö och ismassor täckte Finland årtusenden efter det att södra Sverige blivit isfritt. Slutligen smälte isen. Det land, som frilades, hade emellertid länge en helt annan geografisk konfiguration än i våra dagar. Ännu i den egentliga stenåldersbebyggelsens första tid i Finland — i det fjärde årtusendet f. Kr. — låg Finland liksom Sverige väsentligt lägre än nu. I sydvästra Finland har landsänkningen vid denna tid beräknats till c. 40—60 m.; i Uppland till c. 50—70 m. Ett hav lika brett eller bredare än den nuvarande Östersjön skilde Finland från Sverige.

Ett hav av denna bredd är icke ett förbindande element mellan två länder. Det är, särskilt i äldre tider med deras primitiva farkoster, ett skiljande element. Helt naturligt visar icke heller den äldsta stenålderskulturen i Finland släktskap med kulturen i Sverige. Dess ursprung är att söka i länderna öster om Finland. Samma kultur, efter lerkärlens ornamentik kallad den kamkeramiska, och kännetecknad av oftast grovt huggna, endast delvis slipade vapen

svensk-finska stenåldersproblem. Antikvarisk tidskrift för Sverige 20. 1914; Hackman, A., Om Nylands kolonisation under järnåldern. Historisk tidskrift för Finland 1917: 199, 241; Hultman, O. F., Härstamma Finlands svenskar från Sverige. Finsk tidskrift 88: 427. 1920; Karsten, P. E., Till frågan om den finlandssvenska nationalitetens uppkomst. Finsk tidskrift 89: 189, 294. 1920; Hultman, O. F., Finlandssvenskarnas härkomst och Karsten, P. E., Finlandssvenskarnas härkomst. Finsk tidskrift 91: 3, 158. 1921; Karsten, P. E., Svensk bygd i Österbotten I—II. 1921—23; Hackman, A., Germanerna i Finlands förhistoria. 1924; Nordmann, C. A., Kultur och folk i Finlands forntid. Svenska Litteratursällskapet i Finland. Förhandlingar 1928: 131; Tallgren, A. M., Finland vid slutet av hednatiden. Fornvännen 1932: 95; Wiklund, K. B., Den svenska befolkningens ålder i Finland. Fornvännen 1933: 91; Forssander, J. E., Die schwedische Bootaxtkultur 176, 1933; Nordmann, C. A., Germanen und Finnen in der Vorgeschichte Finlands. Mannus 1937: 477; Salmo, H., Die Waffen der Merovingerzeit in Finnland. 1938; Kivikoski, E., Die Eisenzeit im Aurafussgebiet. 1939.

och redskap, härskar i dessa avlägsna tider från Ural till Weichsel och Bottniska viken, från mellersta Ryssland till Ishavet. Det folk, som uppburit den, har levat som nomadiserande jägar- och fiskarstammar. Finland var, när dess historia börjar, en del av Östeuropa.

Något årtusende senare — under första hälften av det andra årtusendet f. Kr. — framträder i de finska fornfynden en ny kultur. Den är begränsad till sydvästra Finland och står i skarp motsättning till den äldre kamkeramiska kultur, som fortfarande härskar i det övriga landet. Dess utmärkande kännetecken äro enmansgravar, vackert modellerade och slipade båtformiga hammaryxor av sten och en med streckbälten och snoddintryck ornerad keramik. Inventariet bär tydliga vittnesbörd om stora kulturframsteg. Boplatsernas läge ger en fingervisning om att jordbruk och boskapskötsel vunnit insteg i landet.

Forskningen fann länge denna nya kulturs — den finska båtöskulturens — ursprung i östra Sverige. De samtida svenska båtöskorna ha emellertid en delvis olikartad utformning, lerkärlden en annan ornamentik än de finska. Sin närmaste motsvarighet har den finska båtöskulturen icke i Sverige utan i länderna vid den preussiska Östersjökusten. Den är en gren av en stor kultur, som en gång från Mellan-Europa utbredd sig åt olika håll. Man menar numera i regel, att den nått Finland över Balticum och Finska viken.

Båtöskulturen är det första inslaget av västeuropeisk kultur i Finland. Den stora landhöjningen öppnade under den slutande stenåldern nya förbindelseleder för Finland västerut. Ålandshav och Bottniska viken blevo smalare, för dåtida farkoster lätt befarbara hav. De ögrupper — Ålandsöarna och skärgården i Kvarnen — som så småningom höjde sig över havsytan, lade en förenande bro mellan Finland och Sverige. De båda länderna kommo i kontakt med varandra. Det tidigaste inflytandet från Sverige visa Ålandsöarna. Deras stenålderskultur skiljer sig bestämt från det finska fastlandets och har karakteriserats som identisk med de östsvenska boplatsernas. Under slutet av stenåldern när

inflytandet från Sverige även Finlands fastland. Under bronsåldern växer det. Svenskt gravskick samt vapen, redskap och smycken av svenska former vinna insteg i sydvästra Finlands kusttrakter, från Borgå i öster till Vasa i norr. Fynden äro dock ytterst få; de områden, i vilka det svenska kulturinflytandet dominerat, jämförelsevis små. Spar samma, men över hela Finland spridda bronser av östlig typ från samma tid visa, att hela det östra, inre och norra Finland fortfarande behärskats av en östeuropeisk kultur.

Fornfynd och fornminnen ha bragt klarhet över de olika kulturströmmar, som under sten- och bronsåldern bestämt Finlands historia och utveckling. Men vid bronsålderns slut står forskningen inför en ännu olöst gåta. Från denna tid — omkring år 500 f. Kr. — till det andra århundradet e. Kr. saknas så gott som alla fornfynd och fornminnen i Finland. Med rätt eller kanske snarast med orätt har man ofta satt denna fyndlöshet i samband med ett klimatomslag. En klimatförsämring skulle i den grad ha försämrat människans levnadsvillkor i Finland liksom i det öfriga Skandinavien, att den lett till stora utvandringar, till och med till ren avfolkning. Vare härmed hur som helst: omkring 600 år av Finlands historia äro höljda i ett ogenomträngligt mörker.

När fornfynden åter vidtaga — i det andra århundradet e. Kr. — ha stora förändringar inträtt. Järnet är gagnsmetall; Finlands huvudförbindelser gå i annan riktning än under bronsåldern. Sverige står i skymundan. I fornsaksinventariet finnas endast ett fåtal föremål av svenska typer. I stället uppträder i riklig mängd föremål av allehanda slag, som ha sina motsvarigheter i de gamla Östersjöprovinserna — Estland och Lettland — och i västra Ryssland och som ytterst leda sitt ursprung från goternas dåtida land i Ostpreussen. Fyndplatserna ligga tidigast i västra Nyland, i norra hälften av Egentliga Finland, kring Kumo älvs nedre lopp i Satakunda och i Kyrö älvdal i Österbotten; senare vidgas fyndområdet till hela Egentliga Finland, övre Satakunda och södra Tavastland. Finlands huvudförbindelser

ha i de första århundradena efter Kr. tydligen gått över Finska viken till Öst-Balticum. Icke utan skäl har man talat om en gotisk järnålder i Finland, icke som i Sverige om en romersk.

Efter något århundrade — fram mot folkvandringstiden — skiftar bilden åter. Ströfynd från olika trakter av Finland vittna om nya starkare förbindelser med Sverige, med södra Skandinavien och Nordtyskland. Under följande århundraden bli dessa förbindelser allt livligare och livligare. Folkvandringstiden i Finland — 400—800 — har karakteriserats som »den mest svenska av den finska järnålderns perioder. Svenska eller med dem besläktade fornsaktyper dominera nu det finska fornsaksinventariet». De träffas främst i trakten öster om Vasa, i Kyrö älvdal och kringliggande områden i Österbotten, i Satakunda, på Åland, i Egentliga Finland och södra Tavastland. Men vid sidan av detta, främst svenska inflytande, lever under hela folkvandringstiden det ostbaltiska, från länderna söder om Finska viken. De båda kulturerna påverka varandra. Den äldre gotisk- eller östbaltisk-finska kulturen sammansmälter med eller ersättes av en inom stora områden härskande svensk-finsk kultur.

Ett starkt svenskt element har satt sin prägel på Finlands kultur under folkvandringstiden. Detta svenska element kom emellertid aldrig att hemföra en definitiv seger. Från 700:talet börjar det långsamt försvagas. Under vikingatiden, 800—1150, är det helt försvunnet inom vissa landområden — främst i södra Österbotten —; inom andra är det endast sparsamt företrätt. En ren svensk kultur är under vikingatiden påvisbar endast inom ett landområde, på Åland; ett svenskt inflytande endast i sydvästra Finland och främst i Sydkarelen. Detta senare synes närmast vara att sätta i samband med de svenska vikingakolonier, som uppvuxit söder om Ladoga.

Finlands kultur har av fornfynden att döma vid vikingatidens slut varit självständigt finsk. Denna finska kultur visar, för att begagna en finländsk arkeologs ord, »lokala

skiftningar, men är kardinalt olika vad man känner av svensk kultur under vikingatiden».

III.

Den arkeologiska forskningen, vars senaste resultat här i sina huvuddrag framlagts, har uppvisat att Finland under de årtusenden, som ligga mellan stenåldern och medeltiden, varit ett gränsland, en knutpunkt för kulturinflytanden från olika håll. Öster, söder och väster ha mötts i Finland. Språkforskningen har starkt understrukt detta resultat. Denna forskning har främst framdragit de många lånord, som det finska språket innehåller. Lånorden ha kommit från ryskan; dessa tillhöra den första kristna tiden och vittna om en tidig, från Ryssland utgången missionsverksamhet i Finland. Men huvudmängden av låneorden äro germanska. De berätta om starka inflytanden från ett gotiskt språk eller enligt en annan, säkerligen riktigare uppfattning om inflytanden från urnordiskan.

Så långt torde den arkeologiska och språkvetenskapliga forskningens resultat vara säkra. Men denna forskning har oftast gått längre. Den har även sökt fastställa, vilka folk och raser som uppburit Finlands kultur under forntiden. Den äldsta stenålderskulturen har tillskrivits ett finskt-ugriskt urfolk. Båtyxkulturen knöts länge till från Sverige invandrade svenska folkstammar; i senare tid har den i regel knutits till ett från söder över Finska viken invandrat indoeuropeiskt folk. Bronsålderskulturen i Finlands kusttrakter har ansetts vittna om en ny invasion av germanska stammar. Dessa skola ha kommit från Sverige. Järnålderns gotisk-finska kultur och de gotiska lånorden i finskan ha ansetts införda till Finland av invandrade västfinska stammar, som kulturellt gotiserats söder om Finska viken. Folkvandringstidens svenska fornsakstyper och de urnordiska lånorden i finskan ha fattats som belägg för en ny svensk invandring och bosättning i västra eller sydvästra Finland. Genom ett nytt befolkningstillskott från Estland och dettas samman-

smältning med den äldre befolkningen skall slutligen ha bildats den egentliga finska stam, som vid vikingatidens slut är bäraren av en självständig finsk kultur.

Varje kultur i Finlands forntid har på detta sätt bundits till ett särskilt folk. Finlands äldsta historia har blivit ett virrvarr av kulturbärande, invandrande och med varandra sammansmältande folk.

Arkeologer och språkvetenskapsmän ha väl i regel framhållit, att deras satser om alla dessa invandringar till Finland endast äro hypoteser, för vilkas riktighet inga bindande bevis kunna anföras. Men dessa hypoteser ha dock oftast förväxlats med fastslagna fakta och fått tjäna som grundvalar för stora luftiga konstruktioner. Ytterpunkterna för dessa ha, som tidigare nämnts, varit: svensk bosättning och svenskt herravälde i Finland ända sedan urminnes tid och — ingen svensk nationalitet i Finland.

Det torde med skäl kunna hävdas, att arkeologer och språkmän icke tillräckligt uppmärksammat de välkända förhållandena, att kulturgräns och folkgräns ej behöva sammanfalla och att både ett nytt gravskick och en ny materiell och andlig kultur kan överföras från ett land till ett annat utan invandring av nya folk. Historien har många exempel härpå. Det kanske påtagligaste lämnar den kristna kulturens genombrott i Skandinavien. Med kristendomen följde en alltigenom ny materiell och andlig kultur med nytt gravskick och många lånord. Den infördes utan invandring av ett nytt folk. I själva verket: det arkeologiska och språkliga materialet från Finlands forntid — gravar, stenyxor, lerkärl, andra redskap och vapen samt lånorden i det finska språket, obetydliga fragment från en kultur, som spänner över 5,000 år — är ett alltför tillfälligt, bristfälligt och ensidigt material för att lösa frågorna om folk och ras i Finland under forntiden. Materialet är så svagt, att det aldrig lyckats anföras något bindande bevis mot satsen, att de nuvarande finnarnas förfäder oavbrutet, alltifrån stenåldern innehaft Finland.

För här föreliggande fråga är det icke nödvändigt att söka lösa den olösbara frågan om en svensk bosättning i

tillsatte präster och ordnade vad övrigt, som kunde höra till den kristna läran och gudstjänsten¹. Legenderna har icke ett ord om någon konung Eriks erövring av finnarnas land. Den berättar endast om ett av helgonkonungens fromma verk: hedningarnas omvändelse och en kristen kyrkas upprättande.

Den medeltida helgonlegenden är numera allmänt erkänd såsom en av tidevarvets värdelösaste litterära produkter, när det gäller att fastställa historiska fakta. Erikslegenden är en av denna litteraturs tarvligaste produkter. Dess framställning är utformad efter tidens abstrakt typiska fromhetsideal, delvis genom rent plock från äldre legender. Den schablonmässiga allmänlighet, som utmärker dess framställning av konung Erik och hans finska krigståg, har också gjort att det med goda skäl hävdats, att denna framställning icke kan historiskt godtagas². I varje fall: en Erik den heliges erövring av Finland är endast fria fantasier kring några intetsägande rader i en uppbyggelsebok. Varken denna uppbyggelsebok själv eller historien känner någon Erik den heliges erövring av Finland eller ens någon del av detta land.

Helt annorlunda är förhållandet med de båda följande erövrarna, Birger Jarl och i all synnerhet Torgils Knutsson. Deras krigståg och erövringar tillhöra historien. Birger Jarl skall 1249 eller möjligen något år tidigare med vapen ha erövrat och kristnat Tavastland eller åtminstone någon del därav³. Torgils Knutsson har 1293—1300 även med vapen erövrat och kristnat Karelen⁴. Till skydd för sina erövringar ha båda uppfört fasta slott; den förre Tavastehus, den senare Viborgs slott.

¹ *Scriptores rerum svevicarum* II: 272.

² Lauritz Weibull, Erik den helige. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1917: 99.

³ *Svenska medeltidens rimkrönikor* I: 4.

⁴ Birger Magnusson till Lübeck och sjöstäderna. *Örebro 4/3 1295. Finlands medeltidsurkunder* I: 217; *Svenska medeltidens rimkrönikor* I, 45, 50; 1:sta Novgorodska krönikan. *Finlands medeltidsurkunder* I: 215, 233.

Tavastland och Karelen ha genom erövring lagts under svenskt välde. Men Tavastland och Karelen voro endast utkanterna av det medeltida Finland. Huvuddelen av det medeltida Finland var Egentliga Finland och de långa kustlanderna längs Finska viken och södra delen av Bottniska viken. Hur ha dessa landsdelar blivit svenska? Svaret är: genom svensk missionsverksamhet, enligt tidens sed kanske stundom bedriven med vapen, och främst genom svensk kolonisation.

Den första kristna missionsverksamheten i Finland har utgått från den ryska, grekisk-katolska kyrkan. Ryska lånord i finskan bära vittne härom. De finska orden för präst, kors, bibel, fadder och hedning äro av fornryskt ursprung. I konkurrens och strid med den ryska missionsverksamheten uppträder den svenska. Dess verksamhet kan i sina huvuddrag följas genom en rad påvebrev¹.

När det svenska ärkebiskopsdömet 1164 upprättades, fanns ännu icke något finskt biskopsdöme. Det första påvebrev, som omnämner svensk mission i Finland är från 1171 eller 1172, och ställt till ärkebiskopen av Uppsala, hans lyd-biskopar och Guthorm jarl. Det visar missionen i sin begynnelse. Finnarna ha med slughet sökt utnyttja missionen till egen fördel. Påven Alexander III berättar, att finnarna alltid, när en fientlig här hotar dem, lova att stå fast vid den kristna tron och ivrigt begära predikanter och lärare, men att de, då fienden dragit sig tillbaka, förneka tron och förakta och hårdeligen förfölja predikanterna. Detta är gäckeri med gud och den kristna religionen, finner påven. Han manar därför den svenske ärkebiskopen och brevmottagarna att taga sig tillvara för finnarnas list och bedrägeri och icke låta dem taga sin tillflykt till deras hjälp och försvar, såvida de icke överlämna de befästningar, som de möjligen äga, eller ställa sådan borgen och säkerhet att de icke för framtiden kunna komma undan eller bringa brevmottagarnas klokhets på skam, utan bli tvungna att vidhålla sin kristna tro.

¹ Finlands medeltidsurkunder I: 24, 48, 52, 64, 82, 113, 151.

Påven Alexander III:s brev av 1171 eller 1172 visar, att finnarna då ännu voro hedningar. Erik den heliges korståg har, om det nu verkligen varit historiskt, inte haft någon betydelse. Under de följande årtiondena har den kristna missionen gjort framsteg. Tidigast har kristendomen fått fast fot i Egentliga Finland. Det svenska Åland förmedlade förbindelserna. 1209 skriver påven Innocentius III till Sveriges primas, den lundensiske ärkebiskopen Andreas Sunesen, att han genom en serie brev från denne erfarit, att ett land, som kallas Finland, genom några ädlingars förmedlande försorg blivit omvänt till den kristna tron. Påven karaktäriserar Finland som en ny örtagård; en kallelse till biskop där, säger påven, var på grund av folkets halstarriga motsträvighet och landets hårda klimat icke en kallelse till en ärostol. Det var en kallelse till martyrkronan. Det fanns få aspiranter på denna, konstaterar påven; han gav därför ärkebiskopen rätt att till biskop i Finland inviga en man, fast han vore född i ett icke legitimt äktenskap. Några år senare ger Innocentius III även den svenske konungen rätt att i ett land, som hans företrädare ryckt ur hedningarnas hand, otvivelaktigt avses Finland, fast det ej nämnes, tillsätta en eller två biskopar, som skulle lyda under ärkebiskopen i Uppsala. De finska biskoparna, den förste nämnes i ett påvebrev 1221, vunno under följande årtionden ett stort åt avgudatjänst hängivet folk åt Uppsala ärkestift. Under 1200-talet organiserades det finska biskopsstiftet i Åbo; domkapitel inrättades, katedral och kyrkor byggdes.

I strid med den ryska, grekisk-katolska kyrkan hade den svenska, romersk-katolska kyrkan hemfört segern i Finland. Betydelsen härav kan knappast överskattas. Väst-europa hade i Finland segrat över Östeuropa; Finland för framtiden öppnats för svensk och västeuropeisk andlig kultur, icke för rysk och östeuropeisk.

Hand i hand med den svenska missionsverksamheten och uppbyggandet av den finska kyrkan och kyrkoorganisationen torde den svenska kolonisationen ha gått. Denna är för den äldre medeltiden icke känd genom några urkunder;

den är icke heller omnämnd i någon historisk berättelse. Geijers ord: Vad stort sker, det sker tyst, gälla även här. Krig och örlig lämna efter sig urkunder och locka samtida till att nedskriiva historiska berättelser. Fredlig id och odling lämnar efter sig genom tiderna bestående värden. Samtida falla sällan eller aldrig på idéen att i skrift hugfästa dem.

På grund av denna avsaknad av källmaterial kan den äldre svenska kolonisationen i Finland icke följas i sina enskildheter. Resultatet, den svenska bosättningen i Finland, kan konstateras. I viss mån kan kolonisationen även i tiden ungefärligen inkretsas. Detta har skett genom ett studium av de svenska ortnamnen i Finland. Svenska ortnamn och ortnamnstyper, som pläga hänföras till tiden före medeltiden, äro i Finland svagt representerade. En huvuddel av de svenska ortnamnen i Finland tillhöra däremot det ortnamnsskick, som ortnamnsforskningen tidfäster till den äldre medeltiden. Ortnamnen och det svenska språket i Finland ge även en bestämd fingervisning om den svenska kolonisationens utgångspunkter. De finlandssvenska folkmålen och ortnamnen ha sitt egentliga stamland i Svealandskapen. Men det finsksvenska ordförrådet visar också en del överensstämmelser med götamålen. Likaledes uppträder bland ortnamnen i Finland en del ortnamn, på -måla, -torp och -fall, som höra hemma i Småland och södra Sverige¹. Finlands kolonisation synes, om ock i starkt skiftande styrka, vara ett verk av det medeltida Sverige i dess helhet.

Finlands kolonisation är en av de betydelsefullaste händelserna i Sveriges historia. De skaror av svenska män och kvinnor, som under den äldre medeltiden drogo över Ålands hav och Bottniska viken, funno en ny hembygd i Finland, främst i de stora obebodda landen vid östra kusten av Bottniska viken — i södra Österbotten — och vid Finska viken i Nyland. Här bröto de svenska invandrarna mark, röjde fält och byggde med lag och rätt sina samhällen. De finska stammarna norr och öster om de svenska nybygg-

¹ Ödeen, N., Studier i Smålands bebyggelsehistoria 472. 1927—30.

derna — tavasterna och karelarna — pacificerades genom Birger Jarls och Torgils Knutssons korståg. Detta senare hade för övrigt även ett annat mål. Det avsåg att vinna makten över den viktiga handelsväg, som genom Finska viken ledde till Ryssland; ett mål som också delvis nåddes. De pacificerade finska stammarna växte så småningom under fredlig och krigisk gärning samman med de svenska invandrarna. Nationalitetsmotsättningar och nationalitetsstrider voro under äldre medeltid ännu ej påfunna. Svensk kultur, svenskt samhällsskick, svensk rätt och rättsuppfattning genomsyrade landet. Finland blev genom svensk mission och kolonisation en svensk landsdel — särpräglad och tvåspråkig — men i mäg och ben lika svensk som övriga svenska landsdelar.

V.

Finlands införlivande med Sverige är vid sidan av erövringen av de skånska landskapen och Bohuslän den största utvidgning, det svenska riket någonsin vunnit. Händelsen visar Sverige under äldre medeltid som en stat mäktigt en stark, en oerhörd expansiv kraft. Tvivelsutan är detta ägnat förvåna. Det stämmer icke överens med den uppfattning av det dåtida Sveriges historia, som präglar de vanliga sammanfattande historiska framställningarna, än mindre med den uppfattning, som de flesta svenskar ha av Sveriges historia under den äldre medeltiden.

För de flesta svenskar är Sveriges historia från mitten av 1100-talet till mitten av 1200-talet historien om en nästan ändlös rad av Sverkrar och Erikar, som bekämpade varandra och slutligen på ett eller annat sätt miste livet. Tiden efter mitten av 1200-talet — folkungarnas tid — är en episk tid i Sveriges historia, dominerad av folkungarnas mäktiga eller brottsliga gestalter. Tidens historia är främst knuten till ett fåtal namn och händelser: till Birger Jarl och Joar Blå med kappan, till kung Valdemar och Jutta, »med konungen var hon då så kär, att han kom henne alltför när»,

till kung Magnus, som satte lås för bondens lada, till Torgils Knutsson, som en otacksam kung släpade till Stockholm och halshögg, till Håtunaleken och Nyköpings gästabud, till nycklarna, som kastades i Nyköpingsån, och till de ihjälsvultna hertigarna.

Det är inte meningen förneka att dessa personer och händelser haft historisk betydelse. Vem som vill, må gärna i dem och i allt vad till dem knutits se historiskt omistliga värden. Men det kan med skäl hävdas, att dessa personer och händelser mången gång både i svensk historieskrivning och i den allmänna uppfattningen skymt blicken för det väsentliga i Sveriges historia under den äldre medeltiden. Detta är att söka på annat håll.

Det svenska folket har, vid sidan av de övriga nordiska folken, sist av alla germanska folk indragits i de stora europeiska staternas egentliga kultur- och intressesfär. Ännu under den period, som i det stora flertalet av de germanska folkens historia bär namnet den äldre medeltiden, 400—1050, levde det svenska folket i politisk och kulturell avskildhet. Vikingatiden och de kulturströmmar, som under denna nådde Sverige från den arabiska världen över Ryssland och från den frankiska världen över Danmark, ha icke mäktat åstadkomma en avgörande förändring. Sverige var ännu vid slutet av 1100-talet en nästan okänd avkrok av Europa, utan starkare förbindelser med Europas stora kulturländer. Förklaringen härtill är att söka i tidens politiskt-geografiska förhållanden.

Alltsedan 500- och 600-talen innehades hela södra Östersjökusten och dess innanland av slaviska och baltiska folk. Samtliga dessa folk voro kulturellt lågtstående. Inga handels- och kulturvägar förde genom deras länder. De slaviska och baltiska folken vid den södra Östersjökusten lågo som en mur kring Sverige och försvårade, delvis omöjliggjorde varje starkare direkt politisk och kulturell förbindelse mellan detta och Europas stora ledande kulturländer.

Från mitten av 1100-talet omstörtas från grunden de gamla förhållandena vid södra Östersjökusten.

Gränsen mellan tyskt och slaviskt land gick efter 600-talet vid floderna Elbe och Saale. Tyskarna överskredo kolonisoriskt från början av 1100-talet denna gräns. En av de mäktigaste expansionsrörelser, Europas historia känner, förde under ett århundrade stora skaror av tyska kolonister, furstar och adel, borgare och bönder, in på slaviskt område öster om Elbe och Saale. Länderna vid södra Östersjökusten fingo till ej obetydliga delar en germansk befolkning. Ute vid kusten uppväxte en rad av mäktiga handelsstäder, tidigast Lübeck, grundlagt 1143, senare, men alla grundlagda före 1300, Rostock, Wismar, Stralsund, Greifswald, Stettin, Kolberg, Thorn, Elbing, Königsberg, Riga, Reval och ännu andra.

Den tyska kolonisationen av den södra Östersjökusten och grundandet av de nya, stora handelsstäderna där är en av de stora vändpunkterna även i Sveriges historia. Den mur, som under århundraden skiljt Sverige från Europas kulturländer, var genombruten.

Verkningarna av denna händelse gjorde sig tidigast märkbara på det ekonomiska området. De nya städerna vid södra Östersjökusten blevo de förnämsta avnämarna av Sveriges produkter. De starkt ökade och långt gynnsammare avsättningsmöjligheter, som härigenom uppstodo, gävo Sveriges produkter ett helt annat värde än tidigare. Priserna på alla Sveriges produkter stego. Följden blev ett ekonomiskt uppsving utan tidigare motstycke. Koppar och järn började brytas för export i mellersta Sverige. Åkerbruk och boskapsskötsel började drivas i långt större skala och efter förbättrade metoder runt om i landet. Nya, stora landområden röjdes och lades under plogen. Handel och hantverk började för första gången spela en mera framträdande roll i Sveriges ekonomiska liv. I Sverige hade tidigare ej existerat några städer. De gamla handelsorterna växte nu efter europeisk förebild ut till städer; nya städer grundades; ett borgerskap, en ny samhällsklass uppstod.

Sverige genomlevde en sällsynt rik ekonomisk utveckling under tiden från slutet av 1100-talet till mitten av 1300-talet. Utvecklingen medförde en omdaning av hela det svenska samhället. Omdaningens gällde riksstyrelse och administration, sociala och kulturella förhållanden. Det skulle föra för långt att här gå in på detta. Det torde vara nog att erinra om landslagen med dess konungabalk, under århundraden framåt Sveriges regeringsform, om det medeltida förläningsväsendet, om uppkomsten av det svenska ståndssamhället med dess världsliga och andliga aristokrati, om den medeltida kyrkan med katedraler, kyrkor och kloster. Allt tillhör, allt har grundlagts under denna tidsperiod.

Det väsentliga i Sveriges historia under den äldre medeltiden är att söka i den här i några grunddrag skildrade ekonomiska, sociala och kulturella utvecklingen. Finlands kolonisation och införlivande i det svenska samhället, i dettas rättsliv och kultur, hör hemma i detta sammanhang. Det är ett resultat av den mäktiga kraftutveckling, som utmärker den äldre medeltidens Sverige. Sveriges jord har under den starka ekonomiska uppgången icke räckt för Sveriges folk. Skaror av svenskar ha sökt och funnit ett nytt land i Finlands ännu obebyggda kustområden.

I mer än ett halft årtusende var Finland en svensk landsdel. Det lämnade liksom andra svenska landsdelar sitt bidrag i män och handling till uppbyggandet av svensk andlig och materiel kultur. Och än mer. Finland var Sveriges och Västerlandets utpost mot Östern. Posten var farofyllt. Ofta flöt finskt blod för Sveriges försvar. Med rätta sades det 1747 i Sveriges riksdag: »Alla Sveriges stygn av dess svåraste fiende äro gångne genom Finlands hjärta, och det oakttat är det landet ändå den starkaste tävlaren med Sveriges landskaper om priset av en oförkränkt trohet och ståndaktighet under svenska kronan».

Finska kriget och freden i Fredrikshamn 1809 ryckte Finland med våld löst från Sverige. Finland blev ryskt. Men svensk frihet, skyddad och bevarad i svensk lag och

svensk samhällsordning, trotsade med framgång under mer än ett århundrade ryskt herravälde, ryskt förtryck och godtycke. Under ryskt välde har Runebergs Finland gjort sin största insats i svensk kultur. Svenskheten i Finland har hållit i sekler.

Curt Weibull.
